

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სასამართლო სისტემა - ძირითადი სამართლებრივი ასპექტები

შესავალი

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციის მიღება იურისტებისათვის იყო, არის და დარჩება საკითხად, რომლის კრიტიკაც რთულია, ერთი მხრივ, სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობისა და უდიდესი სიმბოლური დაცვით, მეორე მხრივ კი იმის გამო, რომ კონსტიტუციის დამფუძნებლებს ძალიან რთულ ვითარებაში უწევდათ მუშაობა, რამაც გაართულა კონსტიტუციური ნორმების მაღალ დონეზე მოწესრიგება.

საქართველოს პირველი კონსტიტუციის შემქნელების დეაწლი უდავოდ დასაფასებელია, თუმცა არის გარკვეული სფეროები, რომელთა განხილვაც ძალიან საინტერესოა, განსაკუთრებით ახლა, როდესაც 1921 წლის კონსტიტუციის აღდგენის საკითხი აქტიურად განიხილება საზოგადოებაში. ერთ-ერთი ინსტიტუტი 1921 წლის კონსტიტუციაში, რომელიც მნიშვნელოვანი თავისებურებებით გამოირჩევა, არის სასამართლო.

ნაშრომის მიზანია მიმოიხილოს სასამართლო ხელისუფლების მომწესრიგებელი ნორმები როგორც 1921 წლის კონსტიტუციაში, ასევე კონსტიტუციის მიღებამდე არსებულ აქტებში; საკონსტიტუციო კომისიის მუშაობისა და კონსტიტუციის მიღების პროცესში სასამართლო ხელისუფლებასთან დაკავშირებით არსებული საკამათო საკითხები, 1921 წლის კონსტიტუციითა და მოქმედი კანონმდებლობით დადენილი ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს ინსტიტუტის თავისებურებები და 1918-1921 წლებში ამ ინსტიტუტის საქართველოში დამკვიდრების მიზანი. საბოლოოდ კი გააანალიზოს 1918-1921 წლის კანონმდებლობაში სასამართლო ხელისუფლების მომწესრიგებელი ნორმების როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი მხარეები.

1. მოკლედ 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავებასა და მიღებაზე

იურიდიულ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი არის „აკვანი ქართული კონსტიტუციონალიზმისა“, რომლითაც საქართველო სრულუფლებიან სახელმწიფოდ გამოცხადდა და საფუძველი ჩაეყარა როგორც დემოკრატიული ინსტიტუტების დამკვიდრებას, ასევე ხელისუფლების სხვადასხვა შტოებს მიკუთვნებული სახელმწიფო ორგანოების ფორმირების პროცესს. თუმცა, იმდროინდელ ხელისუფლებას კარგად ესმოდა ის, რომ ქვეყნის და ხელისუფლების დამოუკიდებლობის ლეგიტიმაცია და იურიდიული გაფორმება შესაძლებელი მხოლოდ კონსტიტუციის მიღების გზით იქნებოდა.¹ შესაბამისად, ხელისუფლების მიერ, დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან მოვლენად განიხილებოდა კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება. დამფუძნებელი კრების ერთ-ერთ სხდომაზე ა. ჩხენკელი აღნიშნავდა: „ჩვენ ყველანი დაინტერესებული ვართ, რაც შეიძლება ჩქარა მივცეთ ხალხს კონსტიტუცია, ეს მისთვის საჭიროა, ეს არის ერთ-ერთი მძლავრი იარაღი მის ხელში, რომლის დახმარებითაც გაიკაფავს თავის გზას, რომლითაც ის უზრუნველყოფს თავის დამოუკიდებლობას და მომავალს“.²

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება 1918 წლის ივნისში, საქართველოს ეროვნული საბჭოს მიერ შექმ-

¹ იხ., ცნობილადე პ., საქართველოს კონსტიტუციური სამართალი, ტ. I, თბილისი, 2009, 98-99; კახიანი გ., საკონსტიტუციო კონტროლი საქართველოში, თეორია და კანონმდებლობის ანალიზი, თბილისი, 2011, 70.

² მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია: შემუშავება და მიღება, თბილისი, 2008, 10

ნილმა კომისიამ დაიწყო, რომელიც სხვადასხვა პარტიის წარმომადგენლებისაგან შედგებოდა.³

საკონსტიტუციო კომისიის წევრები კონსტიტუციას განმარტავდნენ, როგორც „ერთგვარ კალაპოტს, რომლის შიგნითაც ცხოვრება მიმდინარეობს და სადაც ადამიანი და მოქალაქე ჰპოვებს სარბიელს.“ მიუხედავად იმისა, რომ წევრთა ნაწილი ეთანხმებოდა კონსტიტუციის არსებულ მდგომარეობასთან შესაბამისობის აუცილებლობას, ა. ჩხენკელი განმარტავდა: „კონსტიტუციის შემუშავების დროს არ არის საჭირო „რეალობის ყმად“ გადაქცევა. კონსტიტუცია არ უნდა იყოს მარტო „სარკე რეალობისა“, მან უნდა გამოხატოს არა მარტო ის, რაც არის, არამედ ისიც, რაც უნდა იქნეს...“⁴

საინტერესოა, რომ საკონსტიტუციო კომისიის წევრების მიერ სანიმუშოდ იყო მიჩნეული აშშ-ს კონსტიტუცია, როგორც ერის კოლექტიური შემოქმედების შედეგი, თითოეული მოქალაქის აზრისა და ნების გამოხატულება. ამასთან, კონსტიტუციონალისტები საუბრობენ 1921 წლის კონსტიტუციის სხვა ევროპულ ქვეყნების ძირითად კანონებთან საერთო მიდგომებზეც.⁵ მაგალითისთვის, ბაცკი კონსტიტუციის ნაკლად მიიჩნევდა პროექტის ავტორთა გატაცებას მე-18 საუკუნის იდეებით, საფრანგეთის რევოლუციისა და აშშ-ს კონსტიტუციის მიღების პერიოდის შეხედულებებით, რის შედეგადაც, მისი აზრით, ზოგჯერ ნაკლებადაა გათვალისწინებული სახელმწიფოებრივსამართლებრივი აზრისა და პრაქტიკის უახლესი მიღწევები.⁶

³ პაპუაშვილი გ., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია 90 წლის გადასახდიდან, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გამოცემა, ბათუმი, 2011, 12.

⁴ მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია: შემუშავება და მიღება, თბილისი, 2008, 10,11

⁵ იხ., პაპუაშვილი გ., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია 90 წლის გადასახდიდან, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გამოცემა, ბათუმი, 2011, 12

⁶ მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია: შემუშავება და მიღება, თბილისი, 2008, 174.

პარტიულ-პოლიტიკური პოზიციებიდან გამომდინარე, აზრთა სხვადასხვაობა არსებობდა იმ საკითხზე, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო კონსტიტუცია. თუმცა, მიუხედავად არაერთგვაროვანი დამოკიდებულებისა, უდავოდ იყო მიჩნეული, რომ კონსტიტუციის მიღება აამაღლებდა ქვეყნის საერთაშორისო ავტორიტეტს და განამტკიცებდა ქვეყნის საგარეო მდგომარეობას.⁷

კომისიას კონსტიტუციის პროექტზე სამუშაოდ საკმაოდ დიდი დრო დასჭირდა, რისი მიზეზიც, ერთი მხრივ, მთელ რიგ პრინციპული მნიშვნელობის საკითხებზე კომისიის წევრთა საერთო თვალსაზრისის არარსებობა იყო, ⁸ ხოლო მეორე მხრივ, მათი სურვილი, შეესწავლათ რაც შეიძლება მეტი ქვეყნის გამოცდილება.⁹

საბოლოოდ, პარლამენტს კონსტიტუციის ტექსტის ნორმალურ რეჟიმში მუშაობა არ დასცადა - რუსეთის არმიის შეტევამ დააჩქარა განხილვის პროცესი. „აუცილებელი გახდა კონსტიტუციის სწრაფად მიღება და სუვერენული ქვეყნის ამ კონსტიტუციით წარდგენა მსოფლიოსა და მტრის წინაშე“. საქართველოს კონსტიტუციამ სულ ოთხი დღე იარსება. 25 თებერვალს თბილისი საბჭოთა მე-11 წითელმა არმიამ დაიკავა და გამოცხადდა საბჭოთა ხელისუფლება.¹⁰

⁷ იქვე, 12

⁸ იხ., მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავესთან - საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, ბათუმი, 2011, 32-35.

⁹ პაპუაშვილი გ., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია 90 წლის გადასახდიდან, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გამოცემა, ბათუმი, 2011, 13

¹⁰ იქვე.

2. სასამართლო ხელისუფლება დამოუკიდებლობაადღე- ნილ საქართველოში

2.1. სასამართლოსთან დაკავშირებული საკითხების გან- ხილვა საკონსტიტუციო კომისიისა და დამფუძნებელი კრების მიერ

დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ მნიშვნელოვანი ცვლილებების შეეხო სასამართლო ხელისუფლების ორგა-
ნოებს. კერძოდ, 1918 წლის 20 სექტემბერს მიღებულ იქნა რეს-
პუბლიკის დროებითი საგანგებო სასამართლოს დებულება.
ამავე წლის 24 სექტემბრის კანონით დაწესდა მომრიგებელ
მოსამართლეთა თანამდებობა როგორც ქალაქებში, ასევე ოლ-
ქებში, გაუქმდა სოფლის სასამართლოები.

1919 წლის 17 იანვრის კანონით შემოღებულ იქნა ნაფიც
მსაჯულთა სასამართლო, 1919 წლის 29 ივლისს კი საქართვე-
ლოს დამფუძნებელი კრებისა და საქართველოს რესპუბლიკის
მთავრობის მიერ მიღებულ იქნა სენატის დებულება, რომლი-
თაც განისაზღვრა, რომ სენატი არის უზენაესი სასამართლო,
რომელიც თვალყურს ადევნებს კანონის დაცვასა და სისწო-
რით აღსრულებას მთავრობის ყოველი დაწესებულებისა, თა-
ნამდებობის პირისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის
ორგანოს მიერ.¹¹ აღნიშნულმა აქტებმა გარკვეულწილად სა-
ფუძველი შეუქმნა საქართველოს კონსტიტუციით სასამართლო
ხელისუფლების მომწესრიგებელი ძირითადი ნორმების
განმტკიცებას მოცემული სახით.

კონსტიტუციის შემუშავების პროცესში, საკონსტიტუციო
კომისიის სხდომებზე სასამართლო ერთ-ერთ მნიშვნელოვან

¹¹ იხ. 1918 წლის 20 სექტემბრის დებულება რესპუბლიკის დროებითი
საგანგებო სასამართლოსი, 1918 წლის 24 სექტემბრის კანონი მომრი-
გებელ მოსამართლეთა ინსტიტუტისა, 1919 წლი 17 იანვრის კანონი
ნაფიც-მსაჯულთა სასამართლოს შემოღებისა, 1919 წლის 29 ივლისის
საქართველოს სენატის დებულება, საქართველოს დემოკრატიული
რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, ვ. შარაშე-
ნიძის სპეცრედაქტორობით, თბილისი, 1990, 67, 71, 206, 295.

საკითხად განიხილებოდა¹² და ამასთან ერთად, წევრთა შორის კამათსაც იწვევდა. უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ სენატის კონსტიტუციური განმტკიცება მარტივად გადაწყვეტილი საკითხი არ ყოფილა. კომისიის წევრები მსჯელობდნენ მის მიზანშეწონილობაზე, რაც საბოლოოდ, დადებითად გადაწყდა.¹³

საკონსტიტუციო კომისიამ განიხილა გ. ნანეიშვილის მიერ შეთავაზებული სასამართლოს დებულება, რომლის მიხედვითაც უნდა დაარსებულიყო პირველი ინსტანციის სასამართლო, სააპელაციო და საკასაციო სასამართლო. უნდა აღინიშნოს, რომ კომისიამ ასეთი მუხლის შეტანა კონსტიტუციაში გაუმართლებელ დეტალიზაციად მიიჩნია და მის სანაცვლოდ ასეთი მოწესრიგება შემოგვთავაზა: „სასამართლოს ორგანიზაციას, ფორმებს, კომპეტენციასა და იურისდიქციას განსაზღვრავს ცალკე კანონი“. საინტერესოა რატომ ჩათვალა კომისიამ შემოთავაზება „გაუმართლებელ დეტალიზაციად“, სხვა სახელმწიფოთა გამოცდილების თუ საკუთარი მოსაზრებების გათვალისწინებით?¹⁴

კომისიის წევრის, გ. ნანეიშვილის მოთხოვნით, კომისიამ ცალკე დატოვა მუხლი, რომელიც სისხლის სამართლის, პოლიტიკური და ბეჭდვითი დანაშაულის ჩადენისათვის აწესებდა ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტს. აღნიშნული კი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხად მიიჩნეოდა.¹⁵

კამათს იწვევდა დროებითი და განსაკუთრებული სასამართლოების არსებობა, თუმცა საბოლოოდ, ს. ჯაფარიძის წინადადებით, მუხლს გაუკეთდა შემდეგი დამატება: „საუწყებო და

¹² იხ., მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავესთან - საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, ბათუმი, 2011, 192.

¹³ ფუტყარაძე ი., სასამართლო ხელისუფლება 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციის მიხედვით, საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, ბათუმი, 2011, 192.

¹⁴ მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავესთან - საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, ბათუმი, 2011, 76.

¹⁵ იქვე.

განსაკუთრებული სასამართლოს დაწესება აკრძალულია. პარლამენტს უფლება აქვს დააარსოს ჯარისთვის სამხედრო სასამართლო.“¹⁶

მას შემდეგ, რაც სოციალ-დემოკრატიული პარტიის კონფერენციაზე „კონსტიტუციის დაჩქარებით მიღების“ აუცილებლობა აღინიშნა, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა გარკვეული ცვილებები შეიტანეს პროექტის იმ მუხლებში, რომელიც სასამართლოს ორგანიზაცია ეხებოდა. მათი გადაწყვეტილებით, უნდა დაზუსტებულიყო სენატის დანიშნულება. კერძოდ, საქართველოს სენატის დებულებაში განმარტებულია, რომ სენატი თვალყურს ადევნებს კანონის დაცვასა და სისწორით აღსრულებას. კომიტეტმა პროექტიდან ამოსაღებად ჩათვალია სენატის მოვალეობაში კანონის „სისწორით აღსრულებაზე“ თვალყურის დევნება.

სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა ცვლილება შეიტანა მუხლში, რომელიც ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტს ითვალისწინებდა ყოველგვარი სისხლის სამართლის, პოლიტიკური და ბეჭდვითი დანაშაულის ჩადენისათვის. შედეგად, სიტყვა „ყოველგვარი“ შეიცვალა სიტყვით - „მძიმე“.¹⁷

დამფუძნებელი კრების მიერ სასამართლოს თავის მუხლობრივი განხილვა, სამწუხაროდ, არ მომხდარა. მიუხედავად იმისა, რომ ის 13 თებერვლის სხდომის დღის წესრიგში იყო გათვალისწინებული, სხდომის დამთავრებამდე დამფუძნებელმა კრებამ მოასწრო მუხლობრივი განხილვა მხოლოდ 58-ე მუხლის ჩათვლით. ომის დაწყებამ კონსტიტუციის მიღება უფრო დააჩქარა. „ზარბაზნების დგანდგარში და ტყვიის ზუზუნში მოუხდა დამფუძნებელ კრებას დაწყებული საშვილიშვილო საქმის დამთავრება“.¹⁸

¹⁶ იქვე, 77.

¹⁷ იქვე, 145.

¹⁸ იქვე, 127, 130

2.2. სასამართლო 1921 წლის კონსტიტუციაში

კონსტიტუციის მე-6 თავში, რომელიც 8 მუხლისაგან შედგება, სასამართლო ხელისუფლება მართლმსაჯულების ფორმით არის წარმოდგენილი და გათვალისწინებულია სასამართლო ორგანოების შექმნა სამოქალაქო, სისხლის და ადმინისტრაციულ საქმეთა საწარმოებლად.¹⁹ საინტერესოა, რომ 77-ე მუხლით გათვალისწინებულია მუდმივ სასამართლოთა არსებობა, მაგრამ დაკონკრეტებული არ არის იგულისხმება, თუ არა მუდმივ სასამართლოთა შექმნაში სასამართლოთა ახალი სისტემის შექმნა. ამავე მუხლში გაკეთებულია დათქმა: „სასამართლოს ორგანიზაცია, იურისდიქცია და კომპეტენცია განისაზღვრება კანონით“, რაც იმას უნდა გულისხმობდეს, რომ აღნიშნული საკითხი კანონით უნდა გადაწყვეტილიყო.²⁰

სასამართლოს მომწესრიგებელი პირველივე მუხლი კონსტიტუციაში აღნიშნავს, რომ საქართველოში არსებობს ერთი უმაღლესი სასამართლო და ეს არის სენატი, რომელსაც ორი ძირითადი ფუნქცია აქვს: თვალყური უნდა ადევნოს კანონის დაცვას და განაგოს სასამართლო ნაწილი, როგორც საკასაციო სასამართლო.²¹

მე-80 მუხლი სასამართლოს სხდომის საჯაროობას განამტკიცებს, თუმცა დახურვაც დასაშვებია, თუ ამას ზნეობისა და საზოგადო მშვიდობიანობის დაცვის ინტერესი მოითხოვს. როგორც ნაშრომის წინამდებარე თავში აღინიშნა, კონსტიტუციის 81-ე მუხლით გათვალისწინებულია ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტის არსებობა. მომდევნო მუხლში კი მოსამართლის არჩევის თვითობასთან ერთად დადგენილია, რომ ნაფიც მსაჯულთა არჩევის წესი და პირობები უნდა განსაზღვრულიყო კანონით.²²

¹⁹ ფუტკარაძე ი., სასამართლო ხელისუფლება 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციის მიხედვით, საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, ბათუმი, 2011, 184

²⁰ საქართველოს 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციის 77-ე მუხლი.

²¹ იქვე, 76-ე მუხლი.

²² იქვე, კონსტიტუციის მე-80, 81-ე და 82-ე მუხლები.

კონსტიტუციაში ვხვდებით სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის გარანტიებსაც. კერძოდ, არ შეიძლებოდა სასამართლოს წევრის ერთი ადგილიდან მეორეზე გადაყვანა მისი სურვილის წინააღმდეგ, სასამართლოს დადგენილების გარეშე. ამასთან, თანამდებობიდან მისი დროებით გადაყენება მხოლოდ სამართალში ან გამოძიებაში მიცემის შემთხვევაში იყო დაშვებული, სრულიად დათხოვნა კი შეიძლებოდა მხოლოდ სასამართლოს განაჩენით.²³

1921 წლის კონსტიტუცია განამტკიცებს სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობისა და კანონისადმი მორჩილების კონსტიტუციურ პრინციპს. აღნიშნული პრინციპის ამსახველი 78-ე მუხლით განსაზღვრულია, რომ „მართლმსაჯულება სწარმოებს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელით“, რაც სასამართლო ხელისუფლების დამახასიათებელი სპეციფიკური ნიშან-თვისებაა.²⁴ ხელისუფლების სხვა შტოებისგან სასამართლო ხელისუფლების გამიჯვნის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია კონსტიტუციის 79-ე მუხლი, რომელიც განამტკიცებს, რომ „სასამართლოს არც ერთი განაჩენი არ შეიძლება გაუქმებულ, შეცვლილ, ან შეჩერებულ იქნეს კანონმდებელი, აღმასრულებელი ან ადმინისტრაციული ორგანოების მიერ“.²⁵

დამოუკიდებლობის პრინციპის განმსაზღვრელ ზემოაღნიშნულ ნორმებთან ერთად, მნიშვნელოვანია საქართველოს დამფუძნებელი კრების 1919 წლის 17 აპრილის დადგენილება სასამართლოს განაჩენის შეცვლის შესახებ შემოსული თხოვნების განხილვის შესახებ, რომლითაც დამფუძნებელმა კრებამ სასამართლოს განაჩენის შეცვლის თაობაზე შემოსული თხოვნები და შუამდგომლობანი განუხილველი დატოვა და ამ ქმედებით

²³ იქვე, 83-ე მუხლი.

²⁴ ფუტკარაძე ი., სასამართლო ხელისუფლება 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციის მიხედვით, საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, ბათუმი, 2011, 184

²⁵ საქართველოს 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია.

კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი სასამართლოს დამოუკიდებლობას.²⁶

2.3. უმაღლესი სასამართლო - სენატი

1921 წლის კონსტიტუციაში მართლმსაჯულების განმასორცებელი ორგანო არის სენატი, რომელიც აირჩევა პარლამენტის მიერ, „თვალეურს ადევნებს“ კანონის დაცვას და განაგებს სასამართლო ნაწილს, როგორც საკასაციო სასამართლო.²⁷

სენატის რაობაზე საინტერესოდ მსჯელობს საკუთარ ნაშრომში იაკობ ფუტკარაძე. ის აღნიშნავს, რომ სახელწოდება „სენატი“ ეტიმოლოგიურად ლათინურია - სენატუს, ეს უკანასკნელი კი მომდინარეობს სიტყვიდან „სენეს“, რომელიც უხუცესს, მოხუცს ნიშნავს. რუსეთში პეტრე I -ის მიერ დაარსებული სენატი 1802 წელს უმაღლეს სასამართლო და ზედამხედველ ორგანოდ იქცა. საინტერესოა, რომ სწორედ რუსეთის მიზაძვით სენატის დაარსებას, მეფისადმი დაქვემდებარებული კოლეგიური ორგანოს სახით, ითვალისწინებდა XIX საუკუნის დასაწყისში, დავით ბატონიშვილის მიერ შედგენილი საკოდიფიკაციო პროექტი.²⁸

უზენაესი სასამართლოს - სენატის ორგანიზაციის, შემადგენლობის, კომპეტენციის და საქმისწარმოების შესახებ, დაწერილებით ინფორმაციას შეიცავს საქართველოს სენატის დებულება.

²⁶ საქართველოს დამფუძნებელი კრების 1919 წლის 17 აპრილის დადგენილება სასამართლოს განაჩენის შეცვლის შესახებ შემოსულ თხოვნათა განხილვისა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, ვ. შარაშენიძის სპეცრედაქტორობით, თბილისი, 1990, 239

²⁷ საქართველოს 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, ვ. შარაშენიძის სპეცრედაქტორობით, თბილისი, 1990, მუხლი 76.

²⁸ ფუტკარაძე ი., სასამართლო ხელისუფლება 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციის მიხედვით, საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, ბათუმი, 2011, 194.

სენატი, რომლის ადგილსამყოფელია ქ. თბილისი, შედგება ორი საკასაციო დეპარტამენტის: სისხლის სამართლისა და სამოქალაქოსაგან. ამასთან, აღნიშნულია, რომ სამოქალაქო საკასაციო დეპარტამენტში დაარსდება საადმინისტრაციო განყოფილება, ცალკე სენატში - საკასაციო საზოგადო კრება და საკასაციო დეპარტამენტთა შეერთებული საკრებულო. თითოეული საკასაციო დეპარტამენტის შემადგენლობაში შედიან სენატორები, შტატით განსაზღვრული რაოდენობით. სენატს ჰყავს თავმჯდომარე და მისი ამხანაგი. თავმჯდომარე განაგებს ერთ-ერთ დეპარტამენტს, რომელსაც თავისი სურვილით ირჩევს, ხოლო მისი ამხანაგი - მეორეს.

დებულებით დაუშვებლად არის მიჩნეული სენატორის დათხოვნა ან ერთი დეპარტამენტიდან მეორეში გადაყვანა მისი სურვილის საწინააღმდეგოდ. მისი სრულიად დათხოვნა შესაძლებელია მხოლოდ სასამართლოს განაჩენით, ხოლო დროებით თანამდებობიდან გადაყენება იმ შემთხვევაშია დაშვებული, თუ სენატორი „სამართალში ან გამოძიებაში იქნება მიცემული“.²⁹

საქართველოს სენატის დებულებითა არის გათვალისწინებული სენატთან ორი პროკურორის თანამდებობის დაარსებაც სისხლის სამართლისა და სამოქალაქო სამართლის დეპარტამენტებში. ამასთან, მათ ჰყავთ „ამხანაგები“, რომელთაც პროკურორებთან ერთად ნიშნავს საქართველოს მთავრობა.³⁰

რაც შეეხება კომპეტენციას, დებულებაში მოცემულია თითოეული დეპარტამენტის საქმიანობის სფეროები. კერძოდ, სისხლის სამართლის საკასაციო დეპარტამენტს ექვემდებარება საქმეები, რომლებიც „აღნიშნულია „სასამართლო დაწესებულებათა დებულებასა“, „სისხლის სამართლის წარმოების წესდებასა“, სამხედრო სასამართლოს წესდებათა და სხვა სათანადო კანონდებულებაში“; სამოქალაქო საკასაციო დეპარტამენტს ექვემდებარება ის საქმეები, რომლებიც „აღნიშნულია „სასამარ-

²⁹ იხ., საქართველოს სენატის დებულება, კონსტიტუცია, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, ვ. შარაშენიძის სპეცრედაქტორობით, თბილისი, 1990, თავი მეორე.

³⁰ იქვე, თავი მესამე.

თლო დაწესებულებათა დებულებასა“, „სამოქალაქო სამართლის წარმოების წესდებასა“ და სხვა სათანადო კანონდებულებათაში“; სამოქალაქო საკასაციო დეპარტამენტის საადმინისტრაციო განყოფილება იხილავს საჩივარსა და პროტესტს ოლქის სასამართლოს საადმინისტრაციო განყოფილების გადაწყვეტილების შესახებ, საჩივრებს მინისტრების მოქმედებებსა და განკარგულებებზე, იხილავს მთავრობის დაწესებულებებს შორის კომპეტენციურ დავას, „ვისიმე ჭკუა-გონების შემოწმების საქმეს“, მომრიგებელი მოსამართლის სამსახურიდან დათხოვნის საკითხს, მისი თხოვნის შესაბამისად და ა.შ.³¹

სენატის საკასაციო დეპარტამენტთა საზოგადო კრებას ექვემდებარება საჩივრის და პროტესტის არსებითად საბოლოო გადაწყვეტა იმ საქმეზე, რომელიც პირველი ინსტანციით განიხილა სენატის საადმინისტრაციო განყოფილებამ, კომპეტენციური დავების საბოლოო გადაწყვეტა, თანამდებობიდან სენატის თაემჯდომარის, მისი ამხანაგის და სენატორების დროებით გადაყენება, ოლქის სასამართლოს და პალატის წევრების, თაემჯდომარეებისა და მათი ამხანაგების დანიშვნა და სხვა. საკასაციო დეპარტამენტთა შეერთებულ საკრებულოს უფლებამოსილებაში კი შედის: „უზენაესი მეთვალყურეობა“ ყველა სასამართლო დაწესებულებაზე, მოსამართლის გადაყენების შესახებ განცხადებებისა და თხოვნების განხილვა, სასამართლო დაწესებულებათა მიერ შედგენილი განსაკუთრებული განაწესების განხილვა.³²

საინტერესოა საკითხი იმის თაობაზე, არის თუ არა სენატი საკონსტიტუციო კონტროლის უფლებამოსილებებით აღჭურვილი. საქართველოს სენატის დებულების მე-6 მუხლში აღნიშნულია: „უკეთუ სენატი დაინახავს, რომ მინისტრის ან მთავრობის სხვა უმაღლესი წარმომადგენლის ცირკულიარი, განკარგულება ან სავალდებულო დადგენილება ეწინააღმდეგება კანონს, განკარგულება უნდა გასცეს მათი მოქმედების შეჩერებისათვის, ან გააუქმოს იგი სავსებით, ან ნაწილობრივ.“ ამასთან ერთად, სენატს დებულებაში მინიჭებული აქვს მთავრობის და-

³¹ იქვე, თავი მეოთხე.

³² იქვე.

წესებულებებს შორის წარმოქმნილი კომპეტენციური დავების განხილვის უფლებამოსილება. აღნიშნული უფლებამოსილება ერთი შეხედვით გვაფიქრებინებს, რომ კონსტიტუციის დამფუძნებლებმა საკონსტიტუციო კონტროლის უფლებამოსილებაც სენატს მიანიჭეს.

ყველაზე ზოგადი წესით, საკონსტიტუციო კონტროლი კანონების კონსტიტუციასთან შესაბამისობის თვალსაზრისით შემოწმებაა.³³ მოცემულ შემთხვევაში სენატი საზედამხედველო ფუნქციას ახორციელებს, მაგრამ აქ კანონქვემდებარე აქტების კანონთან წინააღმდეგობაზეა საუბარი. რაც შეეხება კომპეტენციური დავების განხილვას, რომელიც საკონსტიტუციო კონტროლის განმახორციელებელი სახელმწიფო ორგანოს ერთერთ უმნიშვნელოვანეს უფლებამოსილებას წარმოადგენს, კონსტიტუციონალისტი გიორგი კახიანი საკუთარ მონოგრაფიაში აღნიშნავს: „სენატის აღნიშნული უფლებამოსილებები მსგავსია ავსტრიის საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილებებისა, რომელიც განიხილავს კომპეტენციურ დავებს სასამართლოებსა და მმართველობის ორგანოებს შორის, ადმინისტრაციულ სასამართლოსა და ნებისმიერ სხვა სასამართლოს შორის, ასევე, სხვადასხვა სასამართლოებს შორის.“³⁴

როგორც ვხედავთ, სენატი საკმაოდ ფართო უფლებამოსილებებით იყო აღჭურვილი, თუმცა კანონმდებელმა მიზანშეწონილად არ ჩათვალა კონსტიტუციაში სენატის კომპეტენციის იმაზე უფრო ფართოდ განსაზღვრა, ვიდრე ეს 76-ე მუხლშია მოცემული, ისევე, როგორც არ მიიჩნია საჭიროდ სენატის შემადგენლობისა და ორგანიზაციის ძირითადი საკითხების გათვალისწინება სახელმწიფოს ძირითადი კანონით.

³³ კახიანი გ., საკონსტიტუციო კონტროლის ინსტიტუტი და მისი ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში: კანონმდებლობის და პრაქტიკის ანალიზი, თბილისი, 2008, 23.

³⁴ იქვე, 50.

2.4. ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო

1919 წლის 17 იანვარს მიღებულ იქნა კანონი „ნაფიც მსაჯულთა შემოღებისა“ და დებულება „ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოსი“. ნაფიც მსაჯულთათვის წაყენებული მოთხოვნები, დებულების თანახმად, ასეთია: ნაფიცი მსაჯული შეიძლება იყოს ორივე სქესის საქართველოს მოქალაქე, რომელმაც იცის ქართული ენა და „წერა-კითხვა რომელსამე ენაზე“. ნაფიც მსაჯულთა მიმართ დაწესებულია ასაკობრივი და ბინადრობის ცენზები. კერძოდ, მათ ასაკი არ უნდა იყოს 25 წელზე ნაკლები და ერთი წელი მაინც უნდა ცხოვრობდეს იმ მაზრის ან ქალაქის ტერიტორიაზე, სადაც წარმოებს ნაფიც მსაჯულთა არჩევა.³⁵

ნაფიც მსაჯულად ყოფნა, ერთი მხრივ, არ შეუძლიათ მათ, ვინც სამართალშია მიცემული, ვინც სამსახურიდან სასამართლოს განაჩენით დაითხოვეს, ვერ შეძლენ მოვალედ არის გამოცხადებული, მფლანგველობის გამო მზრუნველობის ქვეშ იმყოფება, „ბრმა, ყრუ, მუნჯი და შეშლილია“, ხოლო მეორე მხრივ, მათ, ვინც მღვდელმსახური ან ბერ-მონაზონია, სასამართლო დაწესებულებათა წევრი, პროკურორი ან მისი თანაშემწე, მილიციის მოხელე ან სახელმწიფო ბანკის ხაზინადარი. ნაფიცი მსაჯული ფიცს დებს თავისი სარწმუნოების სასულიერო პირთან. იმ შემთხვევაში, თუ იმ ადგილას არ აღმოჩნდა ასეთ სასულიერო პირი, ნაფიც მსაჯულს დააფიცებს სასამართლოს თავმჯდომარე.³⁶

„ოლქის სასამართლოს განმწესრიგებელ სხდომას უფლება აქვს ამოშალოს სიაში ის პირი, რომელიც მიღებულ და ჯეროვნად შემოწმებულის ცნობებით ზნეობრივად სახელ-გატეხილად არის მიჩნეული“. საინტერესოა, რას გულისხმობდა კანონმდებელი „ჯეროვნად შემოწმებულ“ ცნობებში, თუმცა აღ-

³⁵ საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს რესპუბლიკის 1919 წლის 17 იანვრის კანონი; დებულება ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოსი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, თბილისი, 1990, 206, 207, 213.

³⁶ დაწვრილებით იხ., იქვე, 208.

ნიშნულის თაობაზე განმარტებებს, სამწუხაროდ, ვერსად ვხვდებით. ამასთან, დამნაშეველ ცნობილისათვის სასჯელის დადებასა და ყველა სხვა შედეგს ნაფიცო მსაჯულები წყვეტენ თავიჯდომარესთან ერთად.

დებულებაში საკმაოდ ამომწურავად არის ნაფიც მსაჯულთა შერჩევის საკითხები მოწესრიგებული, თუმცა თითქმის არაფერია ნათვამი მსაჯულების მიერ ვერდიქტის მიღების წესებთან დაკავშირებით, ვერ ვხვდებით ვერდიქტის ფორმებსაც.³⁷

ინტერესს იწვევს კანონმდებლის მიერ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს ინსტიტუტის დამკვიდრება საქართველოში და შემდგომში, მისი კონსტიტუციური რეგლამენტაცია. შესაძლოა, მათი სურვილი ზემოაღნიშნული ინსტიტუტის საქართველოში შემოღებისა ეფუძნებოდა ისტორიულ წარსულში არსებულ გარკვეულ ტრადიციებს: ხევრსურეთში არსებობდა 4-დან 12-მდე კაცისგან - რჩეული პირებისგან შემდგარი სასამართლო - „რჯული“, რომლის წევრებსაც მსაჯულებს უწოდებდნენ. რუსეთის იმპერიის ბატონობის პერიოდში ეს ტრადიცია შეიცვალა მომრიგებელი მოსამართლის რუსული მოდელის დანერგვით, რადგან მეფის რუსეთის მმართველებს მიაჩნდათ, რომ ქართველი მოსახლეობა სამართლებრივი განვითარების დონით არ იყო მზად ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოსათვის. ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს საქართველოში დამკვიდრებას ეთანხმებოდა ილია ჭავჭავაძეც და მისი ამოქმედების იმედი ჰქონდა, თუმცა მეფის რუსეთის მმართველობის პერიოდში ამაზე საუბარიც კი ზედმეტი იყო.³⁸

ამასთან, შეიძლება ვიმსჯელოთ კანონმდებლის მიერ სხვა სახელმწიფოთა გამოცდილების გაზიარების შესაძლებლობაზეც. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, განსაკუთრებით კონსტიტუციის შემუშავების პროცესში, საკონსტიტუციო კომისიის წევრების

³⁷ იქვე, 212-214.

³⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლო, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, წარმოშობისა და განვითარების მოკლე ისტორია, თბილისი, 2010, 16.

მიერ სანიმუშოდ მიიხნეოდა აშშ-ს კონსტიტუცია, თუმცა ამერიკის შეერთებულ შტატები ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს კლასიკურ (ინგლისური) მოდელს ეყრდნობა, სადაც უფლებამოსილებები მოსამართლესა და ნაფიც მსაჯულებს შორის მკაცრად არის გადანაწილებული: ბრალეულობის საკითხს წყვეტენ ნაფიცი მსაჯულები, სასჯელს კი მოსამართლე უფარდებს და წყვეტს პროცესუალურ საკითხებს.³⁹ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს დებულებიდან კი ირკვევა, რომ საქართველოში კანონმდებელმა დაამკვიდრა ე.წ. შერეული მოდელი, რადგან ნაფიცი მსაჯულები დამნაშავეობასთან დაკავშირებულ საკითხებს, სასჯელის დადებისა და ყველა სხვა შედეგის შესახებ გადაწყვეტილებას იღებენ თავმჯდომარესთან (მოსამართლესთან) ერთად.⁴⁰ ნაკლებად საეარაუდოა, მაგრამ შესაძლოა, კანონმდებლის მიერ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს საქართველოში დამკვიდრება ერთგვარი შინაგანი პროტესტი და წინააღმდეგობა იყო რუსეთის მიმართ, რომელიც, როგორც უკვე აღინიშნა, საქართველოში მისი მმართველობის დროს სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტის დამკვიდრებას.⁴¹

³⁹ იორჰენდი ლ., წიქარიშვილი კ., ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, (დასავლური სისტემების მიმოხილვა), თბილისი, 2007, 9-10.

⁴⁰ მე-19 საუკუნეში ინგლისის ზეგავლენით ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო გავრცელდა საფრანგეთში, ბელგიაში, გერმანიაში, შვეიცარიაში და იტალიაში, თუმცა მე-19 საუკუნის დასასრულსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში ამ ქვეყნების ნაწილმა უარი თქვა ინგლისურ მოდელზე და უპირატესობა სწორედ შერეულ მოდელს მიანიჭა. იხ., იქვე, 9

⁴¹ აღნიშნულ მოსაზრებას შესაძლოა ისიც ფაქტიც ამყარებდეს, რომ ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტის მიერ თვითმპყრობელობის ტოტალური ზეწოლის ბოლომდე გაძლების მიუხედავად, იგი 1917 წელს, ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის შედეგად გაუქმდა. იხ., საქართველოს უზენაესი სასამართლო, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, წარმოშობისა და განვითარების მოკლე ისტორია, თბილისი, 2010, 76.

დასკვნა

ნაშრომში განხილულ იქნა სასამართლო ხელისუფლების მომწესრიგებელი ნორმები 1918-1921 წლების კანონმდებლობაში, უზენაესი სასამართლოს - სენატის კომპეტენცია და თავისებურებები; საკითხები, რომლებიც კამათს იწვევდა საკონსტიტუციო კომისიაში; ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს თავისებურებები და ამ ინსტიტუტის საქართველოში დამკვიდრების მოტივი.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ დამოუკიდებლობადადგენილ საქართველოში სასამართლო მნიშვნელოვანი თავისებურებებით ხასიათდება. მიუხედავად იმისა, რომ 1921 წლის კონსტიტუციის კრიტიკული შეფასებისას აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ ურთულესი სიტუაცია ქვეყანაში, რის გამოც კანონმდებლებს დაჩქარებული წესით უწევდათ მუშაობა და პრაქტიკულად, სასამართლოს თავის მუხლობრივი განხილვა არც კი მომხდარა, აუცილებელია ცალკეულ საკითხთა ობიექტური შეფასება.

საკონსტიტუციო კომისია აქტიურად ეცნობოდა სხვა სახელმწიფოთა გამოცდილებას, თუმცა სასამართლოს შემთხვევაში ეს არც თუ ისე შედეგიანი აღმოჩნდა. კომისიის წევრები ქვეყნის ძირითად კანონში ისეთი ნორმების შეტანას ეწინააღმდეგებოდნენ, როგორცაა მაგალითად, სასამართლოს ინსტანციური მოწყობის შესახებ ნორმები, თუმცა საჭიროდ მიიჩნიეს, მაგალითად, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს ინსტიტუტის კონსტიტუციური რეგლამენტაცია, მაშინ როცა იმ პერიოდის საქართველოში ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტის დამკვიდრების მოტივიც დიდი კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას.

მიუხედავად კრიტიკული შეფასებისა, 1921 წლის კონსტიტუცია უდიდესი მნიშვნელობის მქონე აქტია საქართველოს ისტორიაში და უნდა ვივარაუდოთ, რომ ნორმალურ რეჟიმში მუშაობის პირობებში, შედეგად მივიღებდით სამართლებრივად უფრო მეტად გამართულ ნორმებს, საბოლოო ჯამში კი პროგრესულ და დახვეწილ ძირითად კანონს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ცნობილადე პ., საქართველოს კონსტიტუციური სამართალი, ტ. 1 (სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლებისათვის), თბილისი, 2009
2. კახიანი გ., საკონსტიტუციო კონტროლი საქართველოში, თეორია და კანონმდებლობის ანალიზი, თბილისი, 2011
3. მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია: შემუშავება და მიღება, (პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი), თბილისი, 2008
4. პაპუაშვილი გ., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია 90 წლის გადასახდიდან, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გამოცემა, ბათუმი, 2011
5. მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავესთან - საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, კონსტიტუციონალიზმის კვლევისა და ხელშეწყობის რეგიონალური ცენტრის გამოცემა, ბათუმი, 2011
6. კახიანი გ., საკონსტიტუციო კონტროლის ინსტიტუტი და მისი ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში: კანონმდებლობის და პრაქტიკის ანალიზი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2008
7. საქართველოს უზენაესი სასამართლო, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, წარმოშობისა და განვითარების მოკლე ისტორია, თბილისი, 2010
8. იორჰენდი ლ., წიქარიშვილი კ., ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, (დასავლური სისტემების მიმოხილვა), თბ., 2007

ნორმატიული აქტები

1. 1918 წლის 20 სექტემბრის დებულება რესპუბლიკის დროებითი საგანგებო სასამართლოსი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, ვ. შარაშენიძის სპეცრედაქტორობით, თბილისი, 1990

2. 1918 წლის 24 სექტემბრის კანონი მომრიგებელ მოსამართლეთა ინსტიტუტისა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, ვ. შარაშენიძის სპეცრედაქტორობით, თბილისი, 1990

3. 1919 წლის 29 ივლისის საქართველოს სენატის დებულება, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, ვ. შარაშენიძის სპეცრედაქტორობით, თბილისი, 1990

4. 1919 წლის 17 იანვრის კანონი ნაფიც-მსაჯულთა სასამართლოს შემოღებისა, დებულება, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, ვ. შარაშენიძის სპეცრედაქტორობით, თბილისი, 1990

5. საქართველოს 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია, ასაქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, ვ. შარაშენიძის სპეცრედაქტორობით, თბილისი, 1990

6. საქართველოს დამფუძნებელი კრების 1919 წლის 17 აპრილის დადგენილება სასამართლოს განაჩენის შეცვლის შესახებ შემოსულ თხოვნათა განხილვისა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, ვ. შარაშენიძის სპეცრედაქტორობით, თბილისი, 1990